

VARIJACIJE NA TEMU O PRENOŠENJU AKCENATA

Bratoljub Klaić

(Nastavak)

Taj dvostruki postupak lijepo se vidi iz ovih dvaju vrlo bliskih primjera: »Rekne, a Pelejev sin se ražalosti i srce njemu | Zamisli dvostruko tad se u rutavima u grudma« (Ilij. I, 188) prema: »Ili bi ustego gnjev i s'ce umirio svoje« (Ilij. I, 192).

Sa sporim akcentom na proklitici spomenut ću samo one riječi, koje se obično ne pojavljuju kao primjeri u djelima, što govore o ovim problemima: »Najprije gadaše mazge Apolon i pseta brza« (Ilij. I, 50), »Nà bratstva ljude daj razdijeli i na plemena« (Ilij. II, 362), »Deset òd nada crnog na oklopu prutaka bješe« (Ilij. XI, 24), »Pred njim umiri vodu i ù ušću svoje ga r'jeka | Spase... (Od. V, 452). Tu je i primjer: »Òd voća svega se tog ne premiče zimi ni ljeti« (Od. VII, 117), gdje doduše u prvom slogu imamo glas *o*, ali na prijedlogu ipak spori akcent. Razlog je očito u tom, što riječ *vòće* nije iskonski dvosložna, nego je u velikoj starini glasila *ovòce* (usp. češ. *ovoce*, rus. *ОВОЦЪ*, polj. *owoc*, a ima naših dijalekata, u kojima dolazi s akcentom *vòće*, te ne može prenijeti akcenta na proklitiku).

Kod dugih je slogova u dvosložnim riječima zakon isti, kao i kod imenica muškoga roda *grād* i *pūt*. Ako je u čakavskom isti akcent kao i u štokavskom (na pr. *zlāto*), na proklitici je brzi akcent, a ako čakavci imaju na mjestu dugosilaznog svoj novi akut, na pr. štok. *lišće* — čak. *lišće*, oni akcenta ne prenose, a štokavci imaju na proklitici spori akcent. Zato je jasan akcent u primjeru: »Ja ću oženiti vas obojicu, hubave kuće | Blizu mene ću dat vam obojici i blāga k tome« (Od. XXI, 215) i zato treba u stihu: »Na najvišoj mu grani šćućuriv se pod lišće ondje« (Ilij. II, 312) čitati *pòd lišće*.

c) Trosložni imenički oblici

Spomenuto je naprijed, da je u Pravopisnoj komisiji zaključeno, da kod jednosložnih i dvosložnih riječi treba prenositi akcent na proklitiku, što drugim riječima znači, da to kod trosložnih riječi ne treba činiti (ali se izričito ne zabranjuje). Taj zaključak odgovara stavu prof. S. Ivšića, što ga je iznio u svom pogovoru uz posljednje izdanje Ilijade (god. 1948.), a gdje se veli: »Štokavsko prenošenje akcenata brzog i silaznog na prijedlog izvršeno je svagdje ispred jednosložne i dvosložne riječi, pa se u prijevodu čita samo na pr. *kòd njih*, *kòd lādā*, *ù svādi* i dr., ali na pr. *uz òbalu* pored *ùz obalu*.

Ja sam hotimice odvojio trosložne imeničke oblike od jednosložnih i dvosložnih (naprijed sam ih dao samo nekoliko: *prekò bedema*, *òd kamena*),

bez obzira, radi li se o imenici, koja je u nominativu trosložna, ili o imenici, koja trosložni oblik dobiva deklinacijom. Učinio sam to zato, što je takvih primjera vrlo malo i što prenošenje kod njih diktiraju uglavnom samo metričke potrebe, pored toga, što neke imenice tek u genitivu množine dobivaju brzi akcent i prema tome stječu mogućnost da prenesu akcent na proklitiku (*jèlen — jèlènā, bòginja — bòginjā, kòljeno — kòljènā*).

(*Nastavit će se.*)

PITANJA I ODGOVORI

KOLEGICA ILI KOLEGINICA?

Boraveći u listopadu g. 1957. u svom rodnom gradu Sarajevu našao sam se s kolegicom S., nastavnicom hrvatskoga ili srpskog jezika. Kad sam joj se u razgovoru obratio s riječju »kolegica«, odlučno me ispravila: »Pravilno se kaže *koleginica*.« Na moj odgovor, da je *kolegica*, ako ne ispravnije, a ono barem isto toliko pravilno koliko i *koleginica*, odvrtila mi je, da je *kolegica* »pokrajinska« riječ! Na stranu sad pitanje, što su pokrajinske riječi, često sam od kolega i »koleginica« po struci čuo ili čitao, da su »pokrajinske« neke riječi, za koje bih ruku dao u vatru (što se tiče njihove jezične pravilnosti). Ovdje ću se zadržati samo na riječi *koleg(injica)*.

Maretić ne kaže ništa o tvorbi ž. roda od imenica kao *kolega*. Sigurno je samo jedno: svi su njegovi primjeri za tvorbu ž. roda sufiksom *-ica* (Gram. i stil. hrv. ili srp. knjiž. jezika, str. 275.) načinjeni prema imenici m. roda, ne prema njezinu posvojnem pridjevu¹. No u članku prof. Hraste (u našem časopisu g. V., str. 106./7.) »Tvorba imenica ženskog roda od stranih imenica muškog roda sa završetkom -t« imamo, mislim, sve, što je potrebno da presudimo između ovih dvaju oblika.

Prof. Hraste iznosi, kako imamo tri sufiksa za tvorbu imenica ž. roda od imenica muškog roda: *-ica, -inja, -ka* i složeni nastavak *-kinja* (ostale moguće tvorbe ne dolaze u obzir kod imenica, koje obrađuje prof. Hraste, a također ni za naš slučaj). U članku su ustanovljene dvije vrlo važne činjenice:

¹ Primjer *sinòvica* stoji, jasno, prema *sinòvac*, ne prema *sin*.

da je na zapadu običniji sufiks *-ica*, a na istoku *-ka* (Hrastini primjeri *učiteljka, bakalka, vratarica, vešerka, cvjećarka, pastirka, spasiteljka, hraniteljka* : *učiteljica, cvjećarica, pastirica, spasiteljica, hraniteljica*) i da se u novije doba općenito sve više širi složeni sufiks *-kinja*. Tom odličnom zapazaju moram dodati samo, da mi se čini, kako odnos *-ica* : *-ka* nije jednostavno *zapad* : *istok*, nego *ik* i *ijek* : *ekavski*, t. j. da *-ica* uz zapad obuhvaća i središnje štokavske krajeve.

Odovud možemo zaključiti, zašto je došlo do oblika *koleginica*. Ekavcima obične tvorbe na *-ka* nisu se mogle primijeniti na riječ *kolega* (*koleška), a također ni šire rasprostranjeni sufiksi *-inja* i *-kinja* (*koleginja, *koleškinja). Zato je uzet sufiks *-ica*, koji konačno ni ekavcima nije nepoznat (kraljica, prijateljica), kao što i ikavci i ijekavci poznaju uostalom i sufiks *-ka* (osobito kod vlastitih imena, etnika i sličnih riječi, ali i inače, na pr. Maretićevo *tamničarka*, str. 294.). Ali kako ekavci ne upotrebljavaju sufiksa *-ica* u živoj tvorbi, bio im je ovako osamljen premalo ekspresivan i zato posegoše za još jednim sufiksom: *-in-ica*. Takva tvorba također postoji u štokavštini, samo s drugim značenjem. Mislim doduše, da nije po svim krajevima podjednaka jezična svijest o toj razlici između ovih dviju tvorbi, od kojih prva označuje ženu, kojoj je zanimanje ono, što znači osnova, a druga žena, koja je *supruga čovjeka*, čije je zanimanje u vezi sa značenjem osnove. Na pr. *dòktorica* može biti i jedno i drugo, *dòktorovica* samo žena doktorova. Slično je i s imenima: *Īvica* (ARj. *Īvica* 5), *Īvānka* ili *Īvka* zovu se *Ivana*, same nose to ime, a *Īvinica* (u srednjoj Bosni naglasak *Īvinica*)